

Aneksija Bosne i Hercegovine na stranicama *Velebita* i *Narodnog lista**

Frano Bilić

HR – 21 000 Split
franobilic1995@gmail.com

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 25. 3. 2022.

Prihvaćeno: 12. 9. 2022.

341.223.2(497.15) 070Velebit, Nar. List“1908“

32Trumbić:341.223(497.15)

<https://doi.org/10.58565/vda.3.1.17>

Sažetak

Aneksija Bosne i Hercegovine od Austro-Ugarske Monarhije bila je ključni politički događaj koji je obilježio 1908. godinu u Europi. Jednostrani potez austro-ugarske vlade izazvao je krizu koja je gotovo dovela do rata s Kraljevinom Srbijom jer je i ona svojatala Bosnu i Hercegovinu. S druge strane, na teritorij Bosne i Hercegovine pretenzije su imali i Hrvati oslanjajući svoje zahtjeve na povijesno i etničko pravo. Hrvatsku politiku u tom razdoblju u Dalmaciji je obilježila Hrvatska stranka koju je predvodio Ante Trumbić. Koristeći se stranačkim glasilima *Velebitom* i *Narodnim listom*, pokušat ćemo unijeti malo svjetla na odnos Ante Trumbića i Hrvatske stranke prema pitanjima aneksije i pripadnosti Bosne i Hercegovine.

Ključne riječi: aneksija, Bosna i Hercegovina, Austro-Ugarska Monarhija, Osmansko Carstvo, Kraljevina Srbija, Hrvatska, Dalmacija, Ante Trumbić, politika „novog kursa“, Hrvatska stranka, samoopredjeljenje naroda

Uvodna misao

Područje Bosne i Hercegovine je, nakon pada Bosanskog kraljevstva 1463. godine, stoljećima činilo najzapadniji dio Osmanskog Carstva na europskom tlu. Formiranjem Bosanskog pašaluka¹ 1580. godine teritorij Bosne i Hercegovine ponovno postaje kompaktna cjelina.² Bosanski pašaluk, koji će se nakon reformi Topal

* Ovaj rad prerađeni je dio diplomskog rada napisan pod mentorskim vodstvom prof. dr. sc. Marka Trogrlića na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Splitu, obranjenoga 20. prosinca 2019. godine.

1 Pašaluk je bila najviša administrativno-teritorijalna jedinica unutar Osmanskog Carstva. Pašalukom je vladao paša ili beglerbeg koji je direktno bio odgovoran sultanu u Istanbulu. Osim termina pašaluk često su korišteni nazivi beglerbegluk te ejalet. *Hrvatska enciklopedija*, (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=46945>), preuzeto 15. 5. 2021.

2 Treba napomenuti da je Bosanski pašaluk krajem 16. stoljeća obuhvaćao ne samo prostor nekadašnjeg Bosanskog kraljevstva (dakle, pokrajine Bosnu i Hercegovinu) nego i velik dio hrvatskih zemalja, preciznije Dalmaciju bez primorskih gradova, Liku te Slavoniju.

Osman-paše iz 1865. godine nazivati vilajetom,³ za vrijeme osmanske vladavine vezivao je pokrajine Bosnu i Hercegovinu pružajući im svojevrstan teritorijalni kontinuitet. Ovdje treba naglasiti da će ta višestoljetna povezanost Bosne i Hercegovine u 19. stoljeću dva puta biti prekinuta. Naime, od 1833. do 1851. godine Hercegovina je bila zaseban pašaluk u Osmanskom Carstvu⁴, a do sljedećeg odvajanja Hercegovine od Bosne doći će u doba Hercegovačkog, odnosno Bosansko-hercegovačkog ustanka 1875. – 1878.⁵ Brojnim ustancima koji će izbiti u 19. stoljeću u Bosni i Hercegovini pogodovalo je slabljenje moći osmanske države. Glavni pokretač ustanaka protiv Osmanlija bili su mladi nacionalni pokreti na krilima kojih će u prvoj polovici 19. stoljeća svoju neovisnost ili barem veću autonomiju izboriti Grčka, Srbija i Crna Gora. Proces propadanja Osmanskog Carstva budnim su okom pratile i pomagale Rusija i Austrija želeći se domoći europskih posjeda „bolesnika na Bosporu“.⁶

Sedamdesetih godina 19. stoljeća situacija u Bosni i Hercegovini postaje alarmantna. Siromašni puk sve teže ispunjava svoja davanja državi, a teška ekonomska situacija dovodi do međuvjerske netrpeljivosti. Signal za izbijanje ustanka u Bosni i Hercegovini dao je sam car Franjo Josip I. svojim putovanjem u Dalmaciju u travnju i svibnju 1875. godine. Naime, carevo putovanje u Dalmaciju, osobito na njezina granična područja s Bosnom i Hercegovinom, bilo je jasan znak da Dvojna Monarhija razmišlja o rješavanju istočnog pitanja u svome neposrednom susjedstvu.⁷ Predstavljajući se zaštitnikom svih Slavena u Osmanskom Carstvu, Franjo Josip je

Hrvatska enciklopedija, (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=8888>), preuzeto 6. 9. 2022.

- 3 Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka*, Bošnjačka zajednica kulture Preporod, Sarajevo, 1997., 340-341.
- 4 Nakon sloma pokreta za autonomiju Bosne i Hercegovine pod vodstvom Husein-kapetana Gradaševića (u narodu poznatijeg kao „Zmaj od Bosne“) 1832. godine, sultan Mahmud II. kao zahvalu za pruženu vojnu pomoć dodjeljuje stolačkom kapetanu Ali-agi Rizvanbegoviću titulu paše, a Hercegovinu proglašava pašalukom, dakle administrativno neovisnom o Bosanskom pašaluku. Hercegovina će ponovno postati dijelom Bosanskog pašaluka 1851. godine nakon vojne intervencije Omer-paše Latasa koji će poraziti Ali-agu Rizvanbegovića i tako okončati ustanak u Hercegovini. Nakon slamanja ustanaka u Hercegovini i Sjeverozapadnoj Bosni, Omer-paša Latas je proveo širu administrativnu reorganizaciju Bosne i Hercegovine u sklopu koje je ukinuo Hercegovački pašaluk. Imamović, 1997., 335-337. Galib šljivo, *Omer-paša Latas u Bosni i Hercegovini 1850.-1852.*, Svjetlost, Sarajevo, 1977., 106-108, 141-143.
- 5 Da su Bosna i Hercegovina tretirane kao ravnopravne pokrajine potvrđuju i zaključci Berlinskog kongresa iz 1878. godine. Tekst Berlinskog ugovora govori o dvjema pokrajinama odnosno provincijama koje će doći pod okupaciju Austro-Ugarske Monarhije. Ivica Lučić (prir.), *Hum i Hercegovina kroz povijest*, knj. 2, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2011. 11-15.
- 6 Livia Kardum, *Suton stare Europe: Europska diplomacija i Prvi svjetski rat*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2009., 37.
- 7 Marko Trogrlić, Josip Vrandečić, (prir.), *Dalmacija 1870-ih u svjetlu bečke politike i "istočnog pitanja"*, Odjel za povijest Sveučilišta u Zadru, 2007., 22-29.

zasigurno ubrzao izbijanje pobune u Bosni i Hercegovini.⁸ Sredinom lipnja, mjesec dana nakon careva putovanja po Dalmaciji, katoličko stanovništvo s područja Gabele i Dračevca diže bunu protiv osmanske vlasti.⁹ Bio je to početak ustanka koji će se nakon sukoba pravoslavnog stanovništva s vladajućim Turcima u Nevesinju, u događaju poznatijem kao „Nevesinjska puška“, proširiti cijelom Hercegovinom, a do kraja ljeta i Bosnom.¹⁰ Situacija potpuno eskalira kada Srbija i Crna Gora, koje su prethodno između sebe podijelile interesne zone u Bosni i Hercegovini, objave rat Osmanskom Carstvu.¹¹ Naknadno se u rat na strani Srbije uključuje i Rusija čija vojna sila tjera Turke na potpisivanje primirja u studenome 1877. godine. Ovdje je važno naglasiti da je Rusija još u siječnju 1877. u sklopu Budimpeštanske konvencije uspjela doći do dogovora s Austro-Ugarskom u vezi s podjelom Balkana nakon rata s Turcima. Rusiji je dozvoljena okupacija Bugarske, dok je Austro-Ugarska dobila garancije za okupaciju Bosne i Hercegovine.¹² Nakon rata bilo je jasno da se omjer snaga na području Bosne i Hercegovine promijenio na štetu Osmanskog Carstva te da je potrebno redefinirati status pokrajina. Rusija je Bosnu i Hercegovinu otvoreno gurala Austro-Ugarskoj želeći za sebe ostaviti istok Balkana s Carigradom kao krunom svojih osvajanja.¹³ Austrija se bojala scenarija u kojemu bi Rusija zauzela i kontrolirala prolaz kroz Bospor, pa je odbijala zauzeti Bosnu i Hercegovinu i time prihvatiti rusku igru. Ipak, Monarhija si nije smjela dopustiti ni da Bosnu i Hercegovinu zauzme mlada Srbija, koja je otvoreno iskazivala ambicije za proširenje na zapad. Budući da su je velike sile pritisle¹⁴, Austro-Ugarska je na

8 Trogrlić, Vrandečić (prir.), 2007., 128-130.

9 Politički cilj glavnine bosanskohercegovačkih Hrvata bio je vezati pokrajine za katoličku Austro-Ugarsku Monarhiju u kojoj su se nalazili njihovi sunarodnjaci. Austro-ugarska okupacija i aneksija Bosne i Hercegovine otvarala je perspektivu sjedinjenja s Trojednom kraljevinom na temelju povijesnog prava što je bio ultimativni cilj većine vjerskih i političkih predstavnika bosanskohercegovačkih Hrvata. Simpatije carevine Franje Josipa I. prema okupaciji gajila je i glavnina franjevaca Bosne Srebrene nadajući se ostvarenju punih vjerskih i nacionalnih sloboda (treba napomenuti da je bilo i uglednih franjevaca koji su se isprva protivili austrougarskoj upravi, među njima se ističu fra Martin Nedić, fra Jako Baltić i fra Josip Andrić). Zoran Grijak, *Politička djelatnost vrbbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera*, Dom i Svijet, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2001., 29-30.

10 Julije Grabovac, *Dalmacija u oslobodilačkom pokretu hercegovačko-bosanske raje (1875-1878)*, Književni krug Split, 1991., 47-54.

11 Trogrlić, Vrandečić (prir.), 2007., 143-144.

12 *Isto*, 2007., 154.

13 Alan Taylor J.P., *Habsburška Monarhija 1809 – 1918*, Znanje, Zagreb, 1990., 188.

14 Znatnu ulogu u povjeravanju okupacijskog mandata Austro-Ugarskoj imala je potpora Velike Britanije na Berlinskom kongresu. Velika Britanija činila je sve kako bi onemogućila stvaranje autonomne Bosne i Hercegovine u sklopu Osmanskog Carstva strahujući od budućeg osamostaljenja zemlje te stvaranja još jedne slavenske države na jugoistoku Europe. Strah od panslavizma i posljedičnog jačanja pozicije Rusije na istoku Europe nagnala je delegaciju Velike Britanije, predvođenu ministrom vanjskih poslova lordom Salisburyjem, da pruži potporu Austro-Ugar-

Berlinskom kongresu 1878. godine prihvatila okupaciju Bosne i Hercegovine koja je nominalno i dalje ostala u sastavu Osmanskog Carstva.¹⁵

Od okupacije do aneksije Bosne i Hercegovine

Budući da 1878. godine nije bila anektirana, Bosna i Hercegovina nije mogla biti priključena ni austrijskoj ni ugarskoj polovici Monarhije. Pitanje uprave nad Bosnom i Hercegovinom antagoniziralo je politička vodstva Cislajtanijske i Ugarske koja su u vršenju te dužnosti vidjela svoj političko-ekonomski interes.¹⁶ Situaciju su budnim okom pratili i hrvatski lideri koji nisu propustili priliku istaknuti hrvatske aspiracije i prava na Bosnu i Hercegovinu. Međutim, politički naponi Hrvata glede sjedinjenja s Bosnom i Hercegovinom ostali su mrtvo slovo na papiru jer u zemlji u kojoj su austrijski Nijemci i Mađari držali vlast u svojim rukama nije bilo mjesta za interese podređenih naroda.¹⁷ Dva vladajuća naroda postigla su kompromisno rješenje u kojemu je uprava nad Bosnom i Hercegovinom povjerena zajedničkom austrougarskom ministarstvu financija.¹⁸ U pokrajinama je trebalo organizirati i novu javnu upravu koja se, prema Zakonu o upravi, trebala financirati isključivo iz prihoda same zemlje, dakle bez financijske potpore Monarhije.¹⁹ Isti je zakon odredio i da se sve investicije u Bosni i Hercegovini trebaju financirati iz zemaljskog budžeta.²⁰ Iako je sama morala snositi troškove uprave i investicija, Bosna i

skoj za okupaciju Bosne i Hercegovine. Spuštanje vojske cara Franje Josipa I. u Bosnu i Hercegovinu u očima britanskih lidera bio je osigurač da Rusija neće ostati jedina velesila na jugoistoku Europe, čak i ako Osmansko Carstvo propadne. Grijak, 2001., 40.

15 Taylor, 1990., 188.

16 Dževad Juzbašić, *Politika i privreda u Bosni i Hercegovini pod austrougarskom upravom*, Akademija nauka Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2002., 20.

17 Austrougarsku okupaciju Bosne i Hercegovine budno su pratili i hrvatski političari nadajući se sjedinjenju pokrajina s Trojednom kraljevinom na temelju hrvatskog državnog, odnosno povijesnog prava. S tim je ciljem Sabor Kraljevina Hrvatske i Slavonije 16. listopada 1878. godine sastavio adresu, namijenjenu kralju i caru Franji Josipu, u kojoj se u desetoj točki izražava želja da se „ustroj zadobivenih pokrajina postupno tako uredi, da bi se s vremenom pripojiti mogao na ustroj Kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije u njegovu državo-pravnu odnošaju naprama kraljevini Ugarskoj, ter ovako postane biserom krune ugarsko-hrvatske“. Poznato je da je Franjo Josip deputaciji koja mu je dostavila adresu uzvratilo da je govoreći o Bosni i Hercegovini hrvatski sabor prekoračio svoju nadležnost. Tako je car nedvosmisleno poručio Hrvatima da o pitanju Bosne i Hercegovine nemaju što tražiti. Grijak, 2001., 32-33.

18 Juzbašić, 2002., 28-39.

19 Tomislav Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni Hercegovini (1882 – 1903)*, „Veselin Masleša“, Sarajevo, 1987.

20 Glavnina bosanskohercegovačkog budžeta odlazila je na troškove uprave i austrougarske vojske stacionirane u zemlji. Zbog toga je financijska moć Bosne i Hercegovine bila nedovoljna za podmirenje primjerice izrazito skupe, ali privredno i vojno-politički neophodne izgradnje željeznica.

Hercegovina je osjetila značajna unapređenja na polju izgradnje željeznica i cesta, vodoopskrbe te općenito infrastrukture za koju su bili zaduženi stručnjaci iz razvijenijih dijelova Monarhije.²¹ Iz austrijskog i ugarskog dijela Monarhije dolazila je i glavna činovnika zaposlenih u zemaljskoj službi Bosne i Hercegovine, gdje su držali vodeće položaje.²² Sve procese u Bosni i Hercegovini od 1882. do 1903. godine nadzirao je i njima rukovodio austrougarski ministar financija Benjamin Kallay. Glavna odrednica njegove politike u Bosni i Hercegovini bila je promicanje ideje o jedinstvenoj bosanskoj naciji.²³ Naime, Kallay, kao i austrougarski vlastodršci, nije želio daljnju integraciju stanovništva Bosne i Hercegovine u hrvatsku ili srpsku naciju strahujući da bi takav trend mogao ojačati pozicije jednog odnosno drugog naroda i ultimativno dovesti do pripajanja same pokrajine Hrvatskoj ili Srbiji. Ideja o bosanskoj naciji naveliko je propagirana u listu *Bošnjak* koji je u Sarajevu od 1891. uređivao Mehmed-beg Kapetanović uz veliku financijsku podršku režima.²⁴ Očekivano, najveći uspjeh Kallayeva politika postigla je kod muslimanskog pučanstva koje je sebe tradicionalno nazivalo Bošnjacima.²⁵ Sličan scenarij bilo je nemoguće ostvariti kod katoličkog i pravoslavnog stanovništva koje je do tada već prihvatilo hrvatsku odnosno srpsku nacionalnu ideju.²⁶

Iz tih je razloga vlada Bosne i Hercegovine bila u više navrata primorana potraživati zajmove od novčanih zavoda Austro-Ugarske Monarhije i Njemačke. Nagomilani će dugovi već 90-ih godina 19. stoljeća znatno opterećivati ionako ograničen budžet Bosne i Hercegovine. Kraljačić, 1987., 487-489.

21 Taylor, 1990., 189.

22 Prema izvješću Zemaljske vlade Bosne i Hercegovine iz 1902. godine zemaljska je služba imala ukupno 8 343 zaposlenika. Od ukupnog broja čak 38,99 % zaposlenika dolazilo je iz ugarskog dijela Monarhije, a 34,45 % iz Cislajtanijske. Činovnika iz Bosne i Hercegovine bilo je 2191, odnosno 26,26 %. Dakle, svaki četvrti zaposlenik zemaljske službe dolazio je iz Bosne i Hercegovine. Iako se iz ovih podataka može činiti da su bosanskohercegovački činovnici imali određenog udjela u vlasti, činjenica je da su vršili uglavnom niže upravne položaje, dok su vodeće, tj. političke službe uglavnom obnašali pojedinci iz austrijskog i ugarskog dijela Monarhije. Podzastupljenost i podređenost stanovnika Bosne i Hercegovine u zemaljskoj upravi vlastite domovine po povjesničaru Tomislavu Kraljačiću je „rezultat nepovjerenja režima u njihovu spremnost i sposobnost da rade na liniji politike okupacione uprave“. Kraljačić, 1987., 438-440.

23 *Isto*, 76-87.

24 List *Bošnjak* od početka je izlaženja zastupao ideju o jedinstvenoj bosanskoj naciji negirajući postojanje Hrvata i Srba u Bosni i Hercegovini. Tomu svjedoči i pjesma Safvet-bega Bašagića koja je objavljena u drugom broju lista, a čije stihove prenosimo: „Znaš 'Bošnjače', nije davno bilo, / Sveg mi sv'jeta! nema petnest ljeta, / Kad u našoj Bosni ponositoj, / I junačkoj zemlji Hercegovoj, / Od Trebinja do brodskih vrata, / Nije bilo ni Srba ni Hrvata. / A danas se kroza svoje hire, / Oba stranca ko u svome šire. / I još nešto, čemu oko vješto, / Hrabri ponos i srce junačko, / Nada sve se začuditi mora: / Oba su nas gosta saletila, / Da nam otmu najsvetije blago, / Naše ime ponosito i drago.“ *Isto*, 224-230.

25 Imamović, 1997., 375.

26 Više o procesu nacionalno-političkog organiziranja u BiH do aneksije (1908.) vidi u Zoran Grižak, *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera*, 2001., 157-176.

Početak 20. stoljeća svima je bilo jasno da je Kallayev projekt jedinstvene bosanske nacije propao. U to vrijeme u Hrvatskoj se događa do tada nezamisliv proces – približavanje Hrvata i Srba politikom „novog kursa“. Politika zajedničkog otpora Beču dobila je svoju artikulaciju 1905. godine kada su hrvatski političari iz Banske Hrvatske, Dalmacije i Istre donijeli Riječku rezoluciju koju su hrvatski Srbi podržali izglasavanjem Zadarske rezolucije.²⁷ Na taj je način i formalno zajamčena hrvatsko-srpska potpora Mađarima protiv Austrije. Ovaj čin izazvao je sablazan u Beču, pa se car Franjo Josip morao pošto-poto nagoditi s Kossuthom kako bi riješio krizu dualizma. Mađari su se zadovoljili garancijama o obnovi ekonomske Nagodbe s Cislajtanjem, do čega je i došlo 1907. godine, odustavši od traženih ustupaka o pitanju vojske i drugih mađarskih nacionalnih interesa.²⁸ Sklapanjem tajnog pakta s carem Franjom Josipom I., politika suradnje Mađara i Hrvata doživljava konačni slom. Isti onaj Ferenc Kossuth koji se sastajao s Trumbićem i dogovarao zajedničku hrvatsko-mađarsku frontu protiv dinastije sada je kao ugarski ministar donio zakon poznat kao „Željezničarska pragmatika“ koji je osim zabrane štrajka propisivao da svaki željeznički službenik u zemljama krune sv. Stjepana, dakle i u Hrvatskoj, mora vladati mađarskim jezikom.²⁹ Osjećajući se izigranom, hrvatsko-srpska koalicija okreće se Kraljevini Srbiji pod dinastijom Karađorđevića tražeći u njoj saveznika za borbu protiv austrougarske vlasti.³⁰ Godinu dana ranije Rusija doživljava poraz na Dalekom istoku od Japana, što je tjera da se ponovno

27 *Riječka rezolucija* je politička platforma „novog kursa“ koja je donesena 2. i 3. listopada 1905. godine u Rijeci. Konferenciji su prisustvovali izaslanici gotovo svih hrvatskih stranaka iz Banske Hrvatske, Dalmacije i Istre. Konferencijom je predsjedao Pero Čingrija, predsjednik dalmatinske Hrvatske stranke, a predlagatelj rezolucije bio je Ante Trumbić. Rezolucija je zastupala pravo na samoodređenje naroda za Hrvate i Mađare; zajedničku borbu Hrvata i Mađara za oslobođenje od Austrije; pravo na samoodređenje naroda Hrvatske i sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom; ustavne slobode kao što su: sloboda štampe, sastajanja, udruživanja, izražavanja misli, nezavisnost sudova itd. Tekst rezolucije prihvatile su sve hrvatske stranke osim banovinskih i dalmatinskih „čistih“ pravaša pod vodstvom Josipa Franka i don Ive Prodana te Hrvatske pučke seljačke stranke Antuna i Stjepana Radića. Rezoluciju su 17. listopada 1905. godine prihvatili i dalmatinski Srbi izglasavanjem Zadarske rezolucije s uvjetom da se prizna ravnopravnost srpskog naroda u Hrvatskoj i Dalmaciji. Tereza Ganza-Aras, *Politika „novog kursa“ dalmatinskih pravaša oko Supila i Trumbića*, Matica Hrvatska, Split, 1992. 319-337.

28 Péter Hanak, *Povijest Mađarske*, Barbat, Zagreb, 1995., 190.

29 „Željezničarska pragmatika“ bila je prvenstveno usmjerena protiv radnika na ugarskim željeznicama kojima se željelo uskratiti pravo na štrajk. Međutim, u širem političkom kontekstu „pragmatika“ je bila sredstvo mađarizacije hrvatskih željeznica, pa tako i same Hrvatske. Po tekstu zakonika svaki je željeznički službenik morao biti mađarski državljanin i morao se služiti mađarskim jezikom! „Željezničarska pragmatika“ tako je direktno kršila odredbu Hrvatsko-ugarske nagodbe iz 1868. godine koja je propisivala da službeni jezik zajedničkih hrvatsko-ugarskih ustanova u Hrvatskoj treba biti hrvatski. Ivo Petrinović, *Politička misao Frana Supila*, Književni krug Split, 1988., 99.

30 Taylor, 1990., 261.

okrene Europi u nadi za stjecanjem osmanskog teritorija. Novi austrougarski ministar vanjskih poslova barun Alois Lexa von Aehrenthal bio je svjestan da je „istočno pitanje“ ponovno otvoreno, a za razliku od svojih prethodnika, on je bio spreman na dogovor s Rusima.³¹

Razloga za snažnije političko uplitanje Austro-Ugarske na jugoistok Europe bila je nekolicina. U svojoj knjizi *Suton stare Europe: Europska diplomacija i Prvi svjetski rat* Livia Kardum ukazuje na pogodne vanjskopolitičke okolnosti koje su ohrabrile ministra Aehrenthala na poduzimanje krupne i ne bezopasne političke akcije kakva je bila aneksija Bosne i Hercegovine. Jedna od olakotnih okolnosti bila je slabost Osmanskog Carstva u čijem su se posjedu Bosna i Hercegovina i dalje *de jure* nalazile.³² Naime, ionako nestabilno Carstvo 1908. godine potresla je Mladoturska revolucija čiji su pripadnici tražili liberalizaciju društva i preustroj države po uzoru na moderne europske zemlje. Austrougarski su vlastodršci sa strepnjom gledali prema uspjesima mladoturskog pokreta smatrajući da će, ako osvoje vlast u Istanbulu, Osmanskom Carstvu, pa tako i Bosni i Hercegovini, ponuditi demokratskiji ustav i time pokrajine vratiti u „tursku sferu“.³³ Slabost Osmanskog Carstva, a s druge strane izgledna opasnost od mladoturaka u budućnosti, vodili su Aehrenthala i austrougarsku vlast na zaključak da je sada najbolji trenutak da anektiraju okupirane pokrajine.³⁴

Jedan od vodećih ciljeva austrougarske vanjske politike bio je i zaustaviti ekspanzionističke planove Srbije koja svoj interes prema teritoriju Bosne i Hercegovine nije skrivala. Opasnost od Srbije ležala je i u tome što su politički lideri austrougarskih južnih Slavena, dakle Hrvata, Srba i bosansko-hercegovačkih muslimana, u njoj tada vidjeli „jugoslavenski Pijemont“ dajući austrougarskim vlastodršcima do znanja da svoju budućnost vide i izvan Dvojne Monarhije koja im u prvom redu nije omogućila željenu nacionalnu afirmaciju. Srbija je spremno prihvatila ulogu braniteljice potlačenih južnoslavenskih naroda nadajući se teritorijalnom proširenju prema zapadu i Jadranskom moru. Neprijateljski odnosi Austro-Ugarske i Srbije doveli su 1906. godine do trgovinskog rata između tih dviju zemalja.³⁵ Iz sukoba je

31 Taylor, 1990., 266.

32 Kardum, 2009., 38.

33 Kardum, 2009., 37.

34 Da su Mladoturska revolucija i bojazan od velikosrpskih pretenzija na pokrajine bili ključni faktori za donošenje odluke o aneksiji Bosne i Hercegovine potvrdio je i sam Aehrenthal u svom govoru zastupnicima austrijske delegacije nakon okončanja aneksijske krize. Grijak, 2001., 436.

35 Trgovinski rat 1906. ekonomski je sukob između Austro-Ugarske i Kraljevine Srbije koji je izbio nakon što se Srbija pokušala osloboditi ekonomske ovisnosti o Monarhiji pronalaskom novih trgovinskih partnera. Kao odmazdu za srbijanski neposluh Austro-Ugarska je uvela visoke carine na glavni izvozni proizvod Srbije – svinje. Dizanje uvozne carine na srbijanske proizvode ujedno je bio i jedan od ustupaka koji su austrijski Nijemci dali Mađarima kako bi odustali od zahtjeva

kao pobjednik izašla Srbija koja je pronašla novo tržište za svoju robu u Njemačkoj. Glavni krivac za gubitak srbijanske robe bio je upravo Aehrenthal i njegova odrješita politika prema Srbiji. Pripisujući svoj osobni poraz zlonamjernosti Srbije, Aehrenthal je bio odlučan da se osveti. Priliku za to vidio je u konačnoj aneksiji Bosne i Hercegovine kojoj se bližila trideseta obljetnica od austrougarske okupacije.³⁶ Aneksijom Bosne i Hercegovine srbijanski planovi o proširenju na „središnje srpske zemlje“ bili bi uništeni, a s njima i snovi o Velikoj Srbiji.

Naizgled povoljna vanjskopolitička situacija te mogućnost rješavanja više međunarodnih pitanja jednim energičnim potezom ohrabрили su Aehrenthala da u rujnu 1908. godine dogovori sastanak sa svojim ruskim kolegom Aleksandrom Petrovičem Izvoljskim. Budući da je više godina uspješno radio kao austrougarski veleposlanik u Petrogradu, Aehrenthal je smatrao da dobro poznaje ruske prilike te da je dogovor između dviju država itekako moguć.³⁷ Uspjeh u pregovorima s Rusima imao je potencijal postizanja boljih odnosa između dviju carevina. Rusija bi Austro-Ugarskoj bila značajan partner, a potencijalno i moćno vojno-političko pojačanje Trojnom savezu.³⁸ Ti krupni politički uspjesi ujedno bi afirmirali Austro-Ugarsku kao veliku europsku silu koja neovisno o Njemačkoj vodi svoju vanjsku politiku.³⁹ Kako bi dobio slobodne ruke za aneksiju Bosne i Hercegovine, Aehrenthal je bio voljan podržati „ruski zahtjev za slobodan prolaz ruske flote kroz Bospor i Dardanele“.⁴⁰ Smatrajući da je dovoljno osigurao vanjskopolitičku poziciju Austro-Ugarske, Aehrenthal je 5. listopada 1908. godine objavio aneksiju Bosne i Hercegovine.⁴¹

Aneksija na stranicama *Velebita i Narodnog lista*

Aneksija na stranicama Velebita

Aneksija Bosne i Hercegovine zasigurno je događaj koji je obilježio 1908. godinu. Čin aneksije izazvao je međunarodnu krizu koja je mogla dovesti do ratne kataklizme. Ispravno smatrajući da je aneksija usmjerena protiv srpskih interesa, Srbija je bila spremna navijestiti rat Monarhiji. Saveznika je našla u Rusiji koja zbog englesko-francuske intervencije nije uspjela ostvariti prolaz kroz Bospor, pa se okrenula

za formiranje ugarske vojske. Taylor, 1990., 266-267.

36 *Isto*, 267.

37 Kardum, 2009., 38.

38 *Isto*, 38.

39 *Isto*, 38.

40 Taylor, 1990., 268.

41 *Isto*, 268.

politici pružanja potpore „pravoslavnoj braći“.⁴² I Austro-Ugarska se spremala za izgledni rat, ali problemi Monarhije nisu ležali samo izvan njenih granica. Aneksija je izazvala pravu pomutnju i na unutardržavnom planu. Svoje ogorčenje javno su iskazivali bosanskohercegovački muslimani i pravoslavci⁴³, a reakcija nije nedostajalo ni od hrvatskih lidera. Naš će fokus biti na Anti Trumbiću koji je upravo 1908. godine osobno uređivao i izdavao list *Velebit*. Kao jedno od glasila Hrvatske stranke u Dalmaciji, *Velebit* je zastupao pozicije stranke o ključnim političkim, gospodarskim i kulturnim pitanjima. Pozicije Hrvatske stranke nedvojbeno su korespondirale sa stavovima Ante Trumbića koji je uz Supila bio glavni stranački ideolog. Slijedeći navedenu analogiju, u ovom ćemo dijelu rada obraditi članke vezane uz aneksiju Bosne i Hercegovine i na taj način pokušati razjasniti Trumbićevu perspektivu glede ovog događaja.

List *Velebit* prestao je izlaziti 30. rujna 1908. godine što je samo pet dana prije proglašenja aneksije Bosne i Hercegovine, stoga *Velebit* ne može služiti kao izvor za proučavanje reakcija na aneksiju. Ipak, iz članaka *Velebita* koji su vezani za spekulacije o mogućoj aneksiji možemo izvući podatke o odnosu Hrvatske stranke prema tom sudbonosnom pitanju. U 22. broju lista objavljenom 26. veljače 1908. godine nalazimo članak naslovljen „Aneksija Bosne–Hercegovine“. Članak donosi kratku informaciju da će „Austrija u vezi sa gradnjom novopazarske željeznice izvršiti aneksiju Bosne i Hercegovine“.⁴⁴ Uz to navode da je ovu informaciju plasirao austrougarski konzul u Petrogradu. Vrlo je neobično da jednu tako važnu informaciju ne prati veći članak. Osim toga list *Velebit* nakon ove kratke obavijesti poprilično dugo ne piše ni riječ o mogućoj aneksiji Bosne i Hercegovine. Tek u 116. broju nalazimo članak pod naslovom „Glede aneksije Bosne i Hercegovine po habsburškoj monarhiji“. On prenosi vijest da je čelnik banovinske Čiste stranke prava dr. Josip Frank u stranačkom listu govorio o prilikama u Bosni i Hercegovini te da je došao do zaključka „da razni znakovi odaju, kako se sprema austro-ugarska aneksija Bosne i Hercegovine“.⁴⁵ Izgleda da je Frank ispravno pročitao situaciju glede aneksije, no začuđuje što uredništvo *Velebita* odbacuje njezinu vjerojatnost. Uredništvo kaže da im javljaju s „mjerodavna mjesta, da su pretpostave i zaključci dra. Franka

42 Taylor, 269.

43 Kako su se bosanskohercegovački Srbi i muslimani protivili austrougarskoj aneksiji Bosne i Hercegovine, među njihovim liderima razvila se politička suradnja. Muslimanska narodna organizacija (MNO) i Srpska narodna organizacija (SNO), ponukane Mladoturskom revolucijom, pokrenule su akciju za proglašenje autonomije Bosne i Hercegovine u sastavu Osmanskog Carstva pri čemu će ih u konačnici spriječiti sama aneksija. Treba naglasiti da su politički ciljevi bosanskohercegovačkih Srba i muslimana bili uvelike različiti. Dok su muslimani čeznuli za autonomijom Bosne i Hercegovine pod vrhovnom vlašću sultana, Srbi su težili pripojenju pokrajina Kraljevini Srbiji. Grijak, 2001., 203-211.

44 *Velebit*, Split, 1908., br. 22.

45 *Isto*, br. 116.

potpuno krivi te da o aneksiji Bosne i Hercegovine ne može biti govora ni danas ni sutra kao ni prošlih godina“.⁴⁶ Uredništvo nakon ovog navoda zaključuje da „Austro-Ugarska ne može sama obaviti aneksiju, a sadašnji međunarodni položaj nikako nije takav, da bi se mogla dobiti privola vlasti za aneksiju. Austro-Ugarska ni ne misli na promjenu svojih odnosa spram Bosne i Hercegovine“.⁴⁷ Iz navedenog je vidljivo da pisac članka, a moguće je da se radi upravo o Anti Trumbiću, malo više od tri mjeseca prije aneksije zaključuje kako je aneksija Bosne i Hercegovine nemoguća. Izgleda da su se pripreme za aneksiju odvijale u potpunoj tajnosti te su tako uspjele zavarati čak i inače pronicljivo uredništvo *Velebita*.

Tek u 137. broju *Velebita* nailazimo na jedan ozbiljniji članak vezan za aneksiju Bosne i Hercegovine. Povod je pisanju članka tridesetogodišnjica austrougarske okupacije pokrajina. Pisac na početku članka donosi kratku rekapitulaciju događanja vezanih uz okupaciju Bosne i Hercegovine 1878. godine. Navodi podatak da je u okupaciji Bosne i Hercegovine sudjelovalo 250 000 austrougarskih vojnika te da je u sukobima stradalo preko 7000 osoba zbog čega se s pravom može reći da je „Bosna osvojena ratom“, a ne mirnom okupacijom.⁴⁸ Saznajemo i stavove pojedinih naroda prema okupaciji: „Poljaci i Mađjari bili su joj protivni. Hrvati su sa simpatijom pozdravili oslobodjenje svoje braće. Srbi su želili da se zemlja otrese turskog iga i pripoji kraljevini (Srbiji), za koju ideju se zanašahu svi Panslaviste. Muslimani ne mogahu se prilagoditi novim prilikama.“⁴⁹ Nadalje, pisac navodi da je trenutno u Bosni i Hercegovini politički najjača srpska populacija, a priključuju joj se i brojni muslimani. Oba naroda izrazito su protuaustrijski nastrojena. Zbog toga je u Bosni i Hercegovini došlo do „političkog rata s Hrvatima koji nisu zazirali od monarhije, jer su se nadali, da će iza okupacije nadoći aneksija, a po tom na temelju državnog i prirodnog prava da će Bosna biti združena s ostalim hrvatskim zemljama“.⁵⁰

Što se tiče ekonomskog pogleda, Austro-Ugarska je u Bosnu i Hercegovinu investirala ogromne svote novca kako bi je jače sebi privezala te iz nje nastavila svoj poznati „Drang nach Osten“ preko Balkanskog poluotoka. Na ekonomskim rezultatima bosanskohercegovačkoj upravi je čestitao, ni manje ni više, nego predsjednik Sjedinjenih Američkih Država Theodore Roosevelt.⁵¹ O političkom stanju u Bosni i Hercegovini pisac konstatira da „nakon trideset godina još visi nad zemljom vojnička uprava... nema štampe ni sastajanja i stojimo skoro na istomu na čemu smo bili odmah iza okupacije“.⁵² Nakon elaboracije trenutnog ekonomskog i političkog

46 *Velebit*, br. 116.

47 *Isto*, br. 116.

48 *Isto*, br. 137.

49 *Isto*, br. 137.

50 *Isto*, br. 137.

51 *Isto*, br. 137.

52 *Isto*, br. 137.

stanja pisac nastavlja sa spekulacijama o budućnosti zemlje. On misli da austrijska vrhuška sigurno neće napustiti upravu nad Bosnom i Hercegovinom jer bi Monarhiji time bio presječen put na Balkan. Ako je već sigurno da zbog svojih vitalnih interesa na Balkanu Austro-Ugarska neće odustati od Bosne i Hercegovine, onda je jedina solucija njezina aneksija.

Kada bi do aneksije došlo, tada je, zaključuje pisac članka, „Bosni i Hercegovini jedino mjesto u sklopu hrvatskih zemalja. Bosna je zaledje Dalmacije bez koga je otrgnuta od Balkana“.⁵³ Članak donosi i vijest da austrijski krugovi planiraju Bosnu i Hercegovinu spojiti s Dalmacijom kako bi oslabili previše jak srpski element u toj zemlji. Pisac se protivi takvom razvoju situacije jer smatra da bi ugrozio političko stanje u Dalmaciji. Smatra da se vlada konačno mora odlučiti između davanja autonomije Bosni i Hercegovini ili njezine aneksije. Ako dođe do aneksije, „Bosni je jedino mjesto u sklopu Hrvatske i Dalmacije“.⁵⁴ Ovdje je na najjasniji način prikazana pozicija Ante Trumbića i Hrvatske stranke glede pitanja aneksije. Na temelju ovih riječi možemo zaključiti da je Hrvatska stranka i dalje zahtijevala ujedinjenje svih hrvatskih zemalja uključujući i Bosnu i Hercegovinu na temelju državnog i prirodnog prava. U ovom je članku hrvatsko pravo na Bosnu i Hercegovinu istaknuto puno direktnije nego što je to slučaj primjerice u Trumbićevoj seriji članaka „O programu“.⁵⁵ Razlozi za to mogu biti brojni, no važno je izvući iz ovog članka da ususret aneksiji Hrvatska stranka i Ante Trumbić ponovno zauzimaju čvršći stav o pripadnosti Bosne i Hercegovine Hrvatskoj. Nadalje, da se aneksija spremala u tajnosti razvidno je i iz ovog članka po činjenici da autor, malo više od dva mjeseca prije događaja, još uvijek govori o rješenju bosanskohercegovačkog pitanja u vidu davanja autonomije.

U 190. broju *Velebita* uredništvo u članku „Bosna ili Dalmacija“ posljednji put obrađuje temu budućnosti Bosne i Hercegovine. Ovaj broj *Velebita* tiskan je deset dana prije aneksije, pa nam može služiti kao ogledni primjer atmosfere u Dalmaciji uoči tog događaja. Izgleda da su do Dalmacije doprle glasine o političkim previranjima oko Bosne i Hercegovine. Da nisu znali što ih čeka 5. listopada, potvrđuju i brojna pitanja koja se navode u članku: „Hoće li se okupirane zemlje priključiti monarhiji u opće ili Ugarskoj, ili Hrvatskoj ili Austriji? Moraju li dobiti ustav prije aneksije ili obratno? Jesu li Bosna i Hercegovina pod žezlom sultana Abdul Hamida ili Franje Josipa? Jesu li to zemlje hrvatske ili srpske, ili jedno i drugo, ili ni jedno ni drugo? Treba li bosansko hercegovačko pučanstvo pitati o budućnosti, koju za

53 *Velebit*, br. 137.

54 *Isto*, br. 137.

55 Serija članaka „O programu“ Trumbićev je osvrt na program Hrvatske stranke. Članci su objavljeni u *Narodnom listu* od 17. svibnja do 10. lipnja 1905. godine. Ivo Petrinović (prir.), *Ante Trumbić – Izabrani spisi*, Književni krug, Split, 1986. 75.

se želi, ili će mudre velevlasti to same odlučiti na svojim važnim diplomatskim sastancima?⁵⁶ Dakle, 25. rujna 1908. godine, kada je tiskan ovaj članak, u Dalmaciji je vladala potpuna neizvjesnost oko budućnosti Bosne i Hercegovine.

Pisac teksta smatra da se o budućnosti Bosne i Hercegovine i ne treba voditi neka veća rasprava jer „smo mi zadnji koji ćemo odlučivati o tako važnoj stvari“.⁵⁷ Predlaže da se energija radije uloži u rad na sjedinjenju Dalmacije s Hrvatskom koje je mnogo izglednije od priključenja Bosne i Hercegovine. Kao obranu svoje teze on navodi da bosanskohercegovački „Hrvati, Srbi i Muslimani nijesu složni o budućnosti svoje uže domovine, – u Dalmaciji naprotiv i u banskoj Hrvatskoj nema jednoga pravoga rodoljuba, Hrvata i Srbina, a da ne želi čim prije dočekati to sjedinjenje banske i primorske Hrvatske.“⁵⁸ Autor članka zauzima realan pristup problemu sjedinjenja Dalmacije i Bosne i Hercegovine s Hrvatskom. Ne zanosi se snovima o skorom priključenju Bosne i Hercegovine jer je svjestan da desetljeća borbe za priključenje Dalmacije nisu urodila plodom. Razlog više za njegov skepticizam leži u činjenici da, za razliku od stanovništva Dalmacije i Banske Hrvatske, većina bosanskohercegovačkog pučanstva ne podržava sjedinjenje. Ovim se putem indirektno dotaknuo i prava na samoopredjeljenje naroda koje je Hrvatska stranka propagirala. Na osnovi iznesenoga možemo konstatirati da pisac sjedinjenje Dalmacije i Hrvatske smatra prvorazrednim pitanjem za budućnost Hrvatske. Nakon Dalmacije dolaze „kvarnerski otoci i Istra, koja se nalazi definitivno u monarhiji. Tek onda bi dolazila Bosna-Hercegovina, ako već evropska diplomacija ne odluči o njezinoj sudbini.“⁵⁹

Iako su glasine o mogućoj aneksiji bile sve glasnije, uredništvo *Velebita* nije dopuštalo da ta važna tema baci pitanje sjedinjenja Hrvatske i Dalmacije u drugi plan. Bosnu i Hercegovinu su i dalje smatrali jednom od hrvatskih zemalja, ali su sumnjali da će se aneksija dogoditi. Čak kada bi do nje došlo, nisu vjerovali u njezino priključenje Hrvatskoj ili Dalmaciji. Smatrali su da tek nakon ujedinjenja Hrvatske i Slavonije s Dalmacijom, Istrom i područjem Rijeke, hrvatska politika pogled može okrenuti i prema Bosni i Hercegovini koju također zahvaća hrvatsko državno pravo. Bez sumnje možemo uzeti da stajališta iznesena u ovim člancima odgovaraju i Trumbićevim stavovima o bosanskohercegovačkom pitanju. Iako ne znamo je li on autor, kao urednik *Velebita* Trumbić je zasigurno kontrolirao članke prije nego ih je dao tiskati. Na taj je način mogao biti siguran da članci ostaju na liniji politike Hrvatske stranke koja odgovara i njegovu osobnom viđenju. Nažalost, budući da list prestaje izlaziti 30. rujna 1908. godine, ne može nam služiti kao izvor

56 *Velebit*, br. 190.

57 *Isto*, br. 190.

58 *Isto*, br. 190.

59 *Isto*, br. 190.

za proučavanje Trumbićevih reakcija na aneksiju i na krizu koja je uslijedila. Kako bismo ipak dobili uvid u razdoblje nakon aneksije, koristit ćemo se vezanim člancima iz *Narodnog lista* – glavnog glasila Hrvatske stranke, koji je u Zadru uređivao Juraj Biankini.⁶⁰ Kao službeno glasilo Hrvatske stranke *Narodni list* je svakodnevnim temama pristupao s jednakih pozicija kao i *Velebit*. To nam daje za pravo da koristimo *Narodni list* za razumijevanje stava Hrvatske stranke prema aneksiji, a preko stranke i stavova samog Trumbića.

Aneksija na stranicama Narodnog lista

Da se nešto u Bosni i Hercegovini „kuha“ *Narodni list* je opazio već u rujnu te nam donosi iscrpnija izvješća nego što je to bio slučaj kod *Velebita*. Posebno su zanimljive pozicije triju naroda spram tada već očekivane aneksije. Poziciju Hrvata saznajemo od predsjednika Hrvatske narodne zajednice⁶¹ u Bosni i Hercegovini dr. Nikole Mandića koji snažno zagovara aneksiju: „U prvom je redu nužno, da se Bosna i Hercegovina utjelove sa monarhijom. Posve bi odgovaralo našim težnjama, po mome mnijenju, kad bi Austro-Ugarska zadobila suverenost u ovim zemljama.“⁶² Jedino što Mandić traži od Monarhije jest uvođenje parlamentarizma u zemlju: „Bez sabora ne ide više dalje i čim će vlada dulje oklievati, ozbiljniji će biti utjecaji iz Turske.“⁶³ Pod utjecajima iz Turske Mandić aludira na Mladotursku revoluciju o kojoj je već bilo riječi. Nadalje, on vjeruje da bi aneksijom došlo do promjene odnosa prema Monarhiji i kod bosanskohercegovačkih Srba te konstatira da „seljački srbski narod nije neprijatelj monarkije“.⁶⁴ Radikalnije stajalište zastupa vrhbosanski nadbiskup Josip Stadler⁶⁵ koji smatra da se „Bosna i Hercegovina mora

60 Marjan Diklić, *Pravaštvo u Dalmaciji do kraja Prvog svjetskog rata*, Matica hrvatska Zadar, 1998. 355.

61 Hrvatska narodna zajednica (HNZ) prva je politička organizacija Hrvata u Bosni i Hercegovini osnovana u Docu kod Travnika 1906. godine. Osnovno je političko načelo HNZ-a da su Bosna i Hercegovina hrvatske zemlje, na temelju državnog i etničkog prava, te da se one trebaju sjediniti s Hrvatskom nakon što Austro-Ugarska izvrši aneksiju pokrajina. Na konstituirajućoj sjednici Središnjeg odbora HNZ-a za predsjednika je izabran odvjetnik i dogradonačelnik Sarajeva dr. Nikola Mandić. Uz Mandića poznatiji članovi Središnjeg odbora HNZ-a su Jozo Sunarić, dr. Ivo Pilar te fra Marijan Dujčić. Grijak, 2001., 177-178.

62 *Narodni list*, 1908., br. 74.

63 *Isto*, br. 74.

64 *Isto*, br. 74.

65 Osim HNZ-a na čelu s dr. Nikolom Mandićem druga jaka politička grupacija bosanskohercegovačkih Hrvata bila je okupljena oko vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera. Stadler na HNZ nije gledao s velikim simpatijama još od samog osnutka organizacije smatrajući da HNZ nije utemeljena na načelima kršćanskog morala, a što je po Stadleru bilo nužno ako organizacija želi doprinijeti napretku Hrvata u Bosni i Hercegovini. Stoga je Stadler inzistirao da se izmijene pravila na kojima je HNZ utemeljena kako bi se i on sa svojom grupacijom mogao priključiti

odmah utjeloviti Hrvatskoj“.⁶⁶ Za razliku od hrvatskih lidera predstavnici Srba i Muslimana očekivano nisu bili oduševljeni idejom aneksije. Njihova deputacija na čelu s Ali-begom Firduzom i Gligorijem Jeftanovićem predala je austrougarskom ministru financija Burianu memorandum kojim se zahtijeva uvođenje modernog ustava u zemlju uz naglasak da za to „nije potrebna promjena dosadašnjeg državnopravnog položaja“.⁶⁷

Sljedeće podatke o Bosni i Hercegovini nalazimo u 80. broju *Narodnog lista* koji je izdan u ponedjeljak 5. listopada 1908. godine, dakle točno na dan aneksije. Kako je list tiskan dan ili dva ranije, i dalje govori o vremenu prije aneksije. Za razliku od prethodnog broja ovdje je situacija puno jasnija, pa tako list prenosi vijest iz praških novina *Narodna politika* kako je „pripojenje Bosne-Hercegovine već riješena i odlučena stvar“.⁶⁸ U istom članku nalazimo ponovno istup Nikole Mandića koji kaže: „Naš je politički i narodni ideal... aneksija Bosne i Hercegovine kroz monarhiju i istodobno utjelovljenje ovih zemalja kraljevini Hrvatskoj. To je konačni cilj naše politike. Ipak, ako bi se tomu ukazale kakove zaprieke, i time stavilo u pitanje sama aneksija, onda se bezuvjetno zadovoljavamo utjelovljenjem ovih zemalja čitavoj monarhiji, bez da se time stvara kakav prejudic protiv eventualnih posebnih prava jedne ili druge polovice monarhije na Bosnu i Hercegovinu na štetu naših narodnih težnja.“⁶⁹ Iz ovoga je jasno da vodstvo Hrvata u Bosni i Hercegovini pristaje, i to bezuvjetno, na aneksiju. Istaknuta je i želja da se zemlja pripoji Hrvatskoj, ali Mandić ne brani tu ideju nekim ozbiljnijim zahtjevima. Naprotiv, on konstatira da će biti zadovoljan samom aneksijom Bosne i Hercegovine ne precizirajući njezin državnopravni status unutar Monarhije.⁷⁰

pokretu. Međutim, Stadlerova načela tražila su korjenito preoblikovanje HNZ-a iz nacionalne u konfesionalno-nacionalnu organizaciju Hrvata katolika u Bosni i Hercegovini. Inzistiranjem na katoličanstvu bilo bi onemogućeno sudjelovanje muslimana, koje su lideri HNZ-a držali Hrvatima islamske vjeroispovijesti, pri radu organizacije. Osim toga Stadler je tražio i povećanje uloge Katoličke Crkve u HNZ-u smatrajući da upravo ona mora biti na čelu političke organizacije Hrvata u Bosni i Hercegovini. Budući da Mandić i suradnici nisu bili voljni prihvatiti Stadlerove zahtjeve, nastao je sukob između tih dviju grupacija. Stadlerova grupacija će osnovati Hrvatsku katoličku udругu (HKU) koja će, za razliku od HNZ-a, biti utemeljena na konfesionalnoj osnovi, dakle okupljat će isključivo Hrvate-katolike. Grijak, 2001., 454-460.

66 *Narodni list*, 1908., br. 74.

67 *Isto*, br. 74.

68 *Isto*, br. 80.

69 *Isto*, br. 80.

70 Stav Nikole Mandića i ujedno središnjice HNZ-a o bezuvjetnoj aneksiji Bosne i Hercegovine bez isticanja nužnosti o priključenju pokrajina Trojednoj kraljevini treba razumjeti u kontekstu dogovora s austrijskim kršćanskim socijalistima na čelu kojih je bio sam nadvojvoda Franz Ferdinand. Oni su inzistirali na potpori bosanskohercegovačkih Hrvata aneksiji Bosne i Hercegovine kako bi pokrajine što prije došle u posjed Monarhije. Prema planu kršćanskih socijala, nakon aneksije zadatak Hrvata bi bio učiniti „Srbe neškodljivim za interese Monarhije“ nakon čega bi se izvršilo sjedinjenje Bosne i Hercegovine s Hrvatskom. Osim navedenog dogovora koji je kod

Kao što se moglo očekivati, sljedeći broj *Narodnog lista* donosi iscrpan izvještaj o aneksiji koja je kao „udarna vijest“ dospjela na naslovnici. Pisac članka vrlo ozbiljno shvaća novonastalu situaciju te već na početku upozorava da bi mogla biti povodom „velikog evropejskog rata“. ⁷¹ Ipak, razborito zaključuje da bi se i ova kriza, kao i prethodne, mogla riješiti međunarodnim kongresom kako bi se ponovno izbjegao rat između velikih sila. Prijeloman trenutak, koji je doveo do promjena na Balkanu, pisac vidi u Mladoturskoj revoluciji koju su iskoristile Bugarska i Austro-Ugarska Monarhija. ⁷² Naime, paralelno s aneksijom događa se i proces proglašenja Bugarske neovisnom o Osmanskom Carstvu. Svoju neovisnost Bugarska proglašava 5. listopada 1908. godine, a pisac navodi da ju je spremna braniti vojnom silom. Isti dan se događa čin koji je po piscu od „mnogo veće političke važnosti“, a to je aneksija Bosne i Hercegovine. ⁷³ Prenosi objašnjenje austrougarske diplomacije koja navodi da je glavni razlog za anektiranje pokrajina opasnost od velikosrpske propagande i pretenzija. Malo je vjerojatno da je Srbija u tom trenutku mogla i namjeravala vojno ugroziti Monarhiju, pa izjavu treba uzeti s rezervom. Kao što je u prošlom poglavlju naznačeno, čin aneksije bio je usmjeren, između ostalog, protiv Srbije kao odmazda za veliki Aehrenthalov neuspjeh u trgovinskom ratu. Pisac članka potom primjećuje da su se brojna hapšenja Srba po Hrvatskoj ⁷⁴ u zadnje vrijeme dogodila upravo kako bi se inscenirala opasnost od velikosrpsva te tako dobila privola od velikih sila za aneksiju. ⁷⁵

bosanskohercegovačkih Hrvata gajio nadu o nekom budućem sjedinjenju s maticom zemljom, lidere HNZ-a na podršku aneksiji tjerao je i strah od velikosrpskih pretenzija na Bosnu i Hercegovinu. Tako će član HNZ-a dr. Ivo Pilar u pismu Jurju Biankiniju nedvosmisleno istaknuti: „Mi svi Hrvati u Bosni i Hercegovini jesmo listom za aneksiju; za aneksiju što prije i ma u kojoj formi. Mi smo najme uvjereni da je Bosna za Hrvatstvo izgubljena ako ode iz ruku Austro-ugarske monarhije. Ako se to zbije, ona će neizbježno doći u srpske ruke. Dođe li BiH pod Kraljevinu Srbiju u Bosni ne će ostati niti jednog muslimana i niti jednog katolika. To slijedi jasno i neizbježno iz nepojmljive vjersko-narodne netolerancije bosanskih Srba, te je prema tome onda sudbina hrvatskog naroda konačno zapečaćena.“ Grijak, 2001., 180-183.

71 *Narodni list*, 1908., br. 81.

72 *Isto*, br. 81.

73 *Isto*, br. 81.

74 Ovdje se pisac referira na hapšenje srpskih političara, uglavnom članova Srpske samostalne stranke u Hrvatskoj, od režima bana Pavla Raucha tijekom 1908. godine. Rauch je radio po nalogu ugarske vlade čiji je cilj bio razbijanje Hrvatsko-srpske koalicije raspirivanjem antisrpskog raspoloženja i prokazivanjem lidera Srba u Hrvatskoj kao izdajnika Monarhije. Po Rauchovu nalogu uhapšena su čak 53 srpska političara protiv kojih će u siječnju 1909. godine biti pokrenut „Veleizdajnički proces“. Sud će osuditi 33 osobe za veleizdaju među kojima i braću Adama i Svetozara Pribičevića. Ivo Petrinović, *Ante Trumbić – politička shvaćanja i djelovanje*, Književni krug Split, 1991. 77-79., *Hrvatska enciklopedija* <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=64116>, pristupljeno 27. 9. 2022.

75 *Narodni list*, 1908., br. 81.

Nakon što je utvrdio vanjskopolitičku situaciju, autor članka prelazi na obradu aneksije iz hrvatske i srpske perspektive. Smatra da je čin aneksije veliko razočaranje za Hrvate i Srbe, ali i hladan tuš zato što su brojne godine protratili u svađi o problemu koji je bio izvan njihovih dosegâ: „Trideset je godina da se mi izmedju sebe koljemo i davimo, čija je biti Bosna i Hercegovina, srbska ili hrvatska, a medjuto stranac u našoj kući uvlačio je germanizaciju i jednog liepog dana sudbina Bosne i Hercegovine bila je odlučena, a da se nas, Hrvata i Srba, nitko nije ni sje-tio.“⁷⁶ Ovo je u stvari scenarij kakav je vodstvo Hrvatske stranke predvidjelo prije nekoliko godina. Sam je Trumbić u seriji članaka „O programu“ iznio zaključak da jedino u što može biti siguran glede aneksije jest da se pri tom ništa neće pitati Hrvate i Srbe.⁷⁷ Način na koji je aneksija provedena Trumbić je smatrao nepravednim jer bosanskohercegovačkom pučanstvu nije dana prilika da se izjasni o svojoj budućnosti. Braneći pravo na samoodređenje naroda, Trumbić je napisao protestnu adresu koju je prihvatio Dalmatinski sabor. Adresa je još više dobila na važnosti kada ju je prihvatio i Hrvatski sabor u Zagrebu.⁷⁸ Da je ovakva aneksija porazna po južnoslavenske narode misli i pisac ovog članka. Ipak, on i dalje ima nade da se postojeća situacija može okrenuti u njihovu korist i to na način da se pametno iskoristi „brojčano pojačanje“, tj. pučanstvo Bosne i Hercegovine.⁷⁹ Poziva Hrvate i Srbe da „povedu složan rad i da upru svim silama, da i u granicama ove monarhije Bosna i Hercegovina budu imale slavensku budućnost, grupirajući se sa ostalim zemljama, u kojima žive Hrvati i Srbi“.⁸⁰ Naravno, pri tome misli na Hrvatsku, „kamo bi Bosna zajedno s Dalmacijom po narodnom i historičkom pravu spadala“.⁸¹

U sljedećim brojevima *Narodnog lista* prisutna je detaljnija problematizacija međunarodne krize koja je nastala zbog aneksije Bosne i Hercegovine. Kako su glavni akteri krize Austro-Ugarska i Srbija, razumijevanje njihova sukoba bilo bi nam od koristi za shvaćanje hrvatsko-srpskih odnosa u novim okolnostima. U *Narodnom listu* izdanom 12. listopada 1908. godine nalazimo članak pod naslovom „Položaj se bistri“. U članku saznajemo da je u Srbiji pokrenuta mobilizacija vojske koja je uslijedila zbog aneksije.⁸² Sve je vodilo k tomu da će Srbija objaviti rat Austro-Ugarskoj Monarhiji. Ipak, došlo je do privremenog popuštanja napetosti nakon odluke Narodne skupštine Kraljevine Srbije koja se velikom većinom izjasnila protiv rata.⁸³ Tekst rezolucije koju je donijela Narodna skupština nalazimo u sljedećem broju

76 *Narodni list*, 1908., br. 81.

77 Petrinović (prir.), 1986., 98.

78 Petrinović, 1991. 78.

79 *Narodni list*, 1908., br. 81.

80 *Isto*, br. 81.

81 *Isto*, br. 81.

82 *Isto*, br. 82.

83 *Isto*, br. 82.

Narodnog lista u članku pod naslovom „Raspoloženje u Srbiji“. U rezoluciji je jasno istaknuto stajalište da je aneksijom Bosne i Hercegovine učinjena nepravda „Srbiji i srbskom narodu samovoljnim kršenjem jednog međunarodnog akta bez saslušanja naroda, kojega se tiče, a od strane koja mu je bila podpisnik i čuvar“.⁸⁴ Izabirući diplomaciju za sredstvo borbe umjesto oružja, skupština se u potpunosti stavila na raspolaganje kralju Petru I. Karađorđeviću koji je, izgleda, bio predvodnik antiratne struje u Srbiji.

Za razliku od kralja njegov sin i prestolonasljednik Đorđe bio je mnogo naklonjeniji objavi rata. Poznata je i njegova izjava dana srbijanskoj vojsci: „Napried, braćo, ja ću s vama! U jednom od najtežih časova što ih je Srbstvo doživjelo, nemamo izbora. Ja ću ići s vama, s vama ću se boriti, s vama krvaviti, s vama umrieti! Živio svak, tko je danas pripravan poginuti. Smrt svima onima, koji bi htjeli sramotno živjeti.“⁸⁵ Kako je razvoj događaja vodio k tome da će Srbija i Crna Gora ostati bez ikakve teritorijalne kompenzacije, pobornici rata dobivali su na snazi. U 84. broju *Narodnog lista* u članku „Kritičan položaj“ saznajemo da je situacija u društvu postala toliko napeta „da ne pomažu nikakovi državnički savjeti, pa ni sam auktoritet krune“.⁸⁶ Zbog odbijanja objave rata slabi i pozicija kralja Petra te se zagovara njegova abdikacija u korist prestolonasljednika Đorđa „koji u mladenačkom žaru ne vidi časa da povede Srbe u rat“.⁸⁷ Đorđe je javno prijetio Austro-Ugarskoj s „četvrt milijuna bajuneta“ koje su spremne za obranu srpstva. Situacija je bila toliko alarmantna da je pisac članka zaključio kako je dovoljno da „prarne jedna nesmotrena puška, pa da sve ono palivo, koje se je dugo i dugo godina nagomilavalo jedno na drugo, bukne u jedan plamen“.⁸⁸

Zaključci Hrvatske stranke o aneksiji i budućnosti Bosne i Hercegovine

Eskalacija krize primorala je Hrvatsku stranku da se i ona izjasni o aneksiji. Njezinu poziciju donosi 89. broj *Narodnog lista* u članku naslovljenom „1463. i 1483.“ – godine pada Bosanskog Kraljevstva te Hercegovine pod Osmanlije. Nakon utvrđivanja ključnih povijesnih događaja vezanih za Bosnu i Hercegovinu pisac članka prelazi na komentiranje novonastale situacije i pripadnosti tih zemalja. Unatoč činjenici da su posljednje tri godine obilježile približavanje hrvatskih lidera Srbiji, koja se počela nazivati „jugoslavenskim Pijemontom“, pisac članka ne uzima prosrpski stav o pitanju pripadnosti Bosne i Hercegovine. Naprotiv, on ističe da ni Sr-

84 *Narodni list*, 1908., br. 83.

85 *Isto*, br. 83.

86 *Isto*, br. 84.

87 *Isto*, br. 84.

88 *Isto*, br. 84.

bija ni Crna Gora „nemaju pravna naslova“ za potraživanje Bosne i Hercegovine.⁸⁹ Pri tome želi reći da nemaju povijesno-državnih prava na te zemlje što njihove zahtjeve čini neosnovanima. Ova ocjena ne treba nas čuditi jer dolazi iz pozicije Hrvata koji je nedvojbeno bio pod utjecajem pravaške ideologije po kojoj se državno pravo uzima kao glavni argument pripadnosti teritorija određenoj državi. Upravo zbog toga on poziva Srbiju i Crnu Goru da se liše „ratnih truba“ i da čekaju povoljniji trenutak za proširenje na osmanski teritorij.⁹⁰

Pisac članka zauzima antiratni stav i nabraja brojne primjere država koje ne uzimaju oružje u ruke iako imaju „svojih suplemenjaka u drugoj kojoj državi“.⁹¹ Navodi primjer Hrvatske koja „se ne uzrujava, što joj, proglašenjem aneksije, nisu utjelovljene banovina jajačka i srebrenička, koje još za 64 godine poslie propasti kraljevstva bosanskog i hercegstva zahumskog ostadoše pod kraljem hrvatsko-ugarskim“.⁹² Apelira na Srbiju i Crnu Goru da slijede primjer Hrvatske koja je odlučna „mirnim zakonitim putem tražiti to pripojenje, kao i Dalmacije i Kvarnerskih otoka, te diela Istre“.⁹³ Za ratnu opciju govori sljedeće: „Zveketanje oružja je nerazborito i opasno, jer sila, da bi i dovoljna bila, nije pravo, niti naslov, niti internacionalni običaj, niti povod stalnom uredjenju.“⁹⁴ Dakle, autor članka ostaje čvrsto na liniji parlamentarne i političke borbe za sjedinjenje hrvatskih zemalja. To je put koji je Hrvatska stranka na čelu s Trumbićem zagovarala sve do početka Prvoga svjetskog rata. Nadalje, pisac članka pokušava smiriti strasti u Srbiji tješeći ih kako bosansko-hercegovački Srbi imaju „u austro-ugarskoj monarhiji toliko suplemenjaka, koji, uz jedinstvo narodno sa Hrvatima i u autonomnoj kraljevini, mogu, ako pravo nadvlada, uživati slobodu, ravnopravnost i razvitak kao u svojoj vlastitoj državi“.⁹⁵ Pisac napominje da sve to Srbima jamči program Hrvatske stranke koji je Riječkom rezolucijom prihvatila i banovinska Hrvatsko-srpska koalicija, a protegnut će se i na Bosnu i Hercegovinu kad se sjedini s Hrvatskom.⁹⁶

Stajalište Hrvatske stranke spram aneksije saznajemo i iz govora Juraja Biankinija na sjednici austrijske delegacije u Budimpešti 27. listopada 1908. godine, koji je u cijelosti objavljen u *Narodnom listu*. Svoj govor Biankini je posvetio aneksiji te općenito hrvatskom pitanju koje i dalje ostaje neriješeno. Odmah na početku ističe kako su austrougarske vlasti pri aneksiji zaobišle sva „slobodoumna i demokratska

89 *Narodni list*, 1908., br. 89.

90 *Isto*, br. 89.

91 *Isto*, br. 89.

92 *Isto*, br. 89.

93 *Isto*, br. 89.

94 *Isto*, br. 89.

95 *Isto*, br. 89.

96 *Isto*, br. 89.

načela“ želeći reći kako sam narod nije imao priliku da se izjasni o svojoj sudbini.⁹⁷ Naravno, riječ je o pravu na samoodređenje naroda koje je i Trumbić, kao što smo do sada imali prilike vidjeti, redovno zagovarao kad je bila riječ o aneksiji Bosne i Hercegovine. Nadalje, Biankini smatra da je o aneksiji trebalo obavijestiti i Kraljevinu Hrvatsku „čiji sinovi kroz četiri vieka prolijevahu krv za oslobodjenje Bosne... koju sa pridruženim zemljama nerazrješivo vežu kontinuitet zemljišta, zajednica povijesti, jedinstvo jezika i naroda“.⁹⁸ Svoj govor nastavlja s navođenjem povijesnih činjenica koje govore u prilog pripadnosti Bosne i Hercegovine Hrvatskoj pa tako nabraja krunidbu kralja Tomislava u Duvnu, današnjem Tomislavgradu, kako je Matija Korvin osvojio Jajačku i Srebreničku banovinu koje su potom pripojene Kraljevini Hrvatskoj itd.⁹⁹ Izrazito je zanimljiv i način na koji gleda na oslobođenje okupiranog teritorija od Kupe do Une u vrijeme Velikog bečkog rata (1683. – 1699.). Naime, Biankini ističe da je car Leopold I. Habsburški odmah po osvajanju obznanio da „to zemljište u svim državnim i vjerskim stvarima treba pripadati samo kraljevini Hrvatskoj“.¹⁰⁰ Isto je učinila i carica Marija Terezija 1741. godine kada je naredila da „Slavonija oslobođena od Turaka bude pridružena i utjelovljena kraljevini Hrvatskoj“.¹⁰¹ Biankini smatra da bi austrougarska vlada trebala slijediti navedene primjere i sjediniti Bosnu i Hercegovinu s Hrvatskom. Ovaj dio Biankinijeva govora odličan je primjer elaboracije hrvatskog državnog prava na Bosnu i Hercegovinu.

Iako je državnom ili povijesnom pravu na Bosnu i Hercegovinu posvetio dobar dio svog govora, Biankini smatra da ono bez etničkog prava ne vrijedi mnogo: „Historičko pravo, ako nije poduprto narodnim pravom i narodnim čuvstvom, to je kuća od karata koja se sasvim lako ruši,... te ne vrijedi ni lule duhana.“¹⁰² Smatrajući da to nije ovdje slučaj, Biankini kaže: „Mi Hrvati u Banovini, u Dalmaciji i u Istri ćutimo se isto sa našom istoplemenskom braćom u Bosni i Hercegovini; mi vidimo da nas krv, jezik, čuvstvo, povijest, zemlja, sve ujedinjuje i da je naše sveto pravo: zajedno živiti, zajedno raditi i kulturno i gospodarstveno zajedno razvijati se.“¹⁰³ Dakle, po Biankiniju, etničko pravo uzima primat državnom pravu kao ključan argument pripadnosti određenog teritorija državi. Tim je učinjen jasan odmak od pravaške ideologije. Kako je Biankini govorio kao predstavnik Hrvatske stranke, možemo zaključiti da su izneseni stavovi ujedno i pozicije same stranke.

Ne treba sumnjati da bi se s iznesenim složio i sam Ante Trumbić. Kao što je već utvrđeno, Trumbić je bio zagovornik priključenja Bosne i Hercegovine Hrvat-

97 *Narodni list*, 1908., br. 91.

98 *Isto*, br. 91.

99 *Isto*, br. 91.

100 *Isto*, br. 91.

101 *Isto*, br. 91.

102 *Isto*, br. 91.

103 *Isto*, br. 91.

skoj i stvaranja treće, južnoslavenske, jedinice s Hrvatskom kao njezinim najjačim faktorom. To u konačnici potvrđuje i rezolucija Hrvatske stranke koju je u siječnju 1909. godine sastavio sam Trumbić.¹⁰⁴ Rezolucija, koja je u cijelosti objavljena u *Narodnom listu*, donosi zaključke Hrvatske stranke o važnim pitanjima kao što je stanje u Hrvatskoj, potrebi sazivanja Dalmatinskog sabora, jezičnom pitanju te konačno i samoj aneksiji.¹⁰⁵ O aneksiji je Hrvatska stranka istakla sljedeće: „Uvažujući činjenicu, da su vladarskim aktom Bosna i Hercegovina bile anektirane monarhiji, stojimo na stanovištu da se ove zemlje – koje sa Hrvatskom, Slavonijom i Dalmacijom sačinjavaju teritorijalnu cjelinu, u kojoj živi jedinstven narod Hrvati i Srbi – sjedine u jedno samostalno državno tielo, što nalazi uporišta i u historičnim pravima kraljevine Hrvatske.“¹⁰⁶ I ovdje je etničko pravo istaknuto kao ključan dokaz pripadnosti Bosne i Hercegovine Hrvatskoj, dok je povijesno pravo naznačeno kao potvrda o legitimnosti zahtjeva za sjedinjenjem. Zanimljivo je da se u rezoluciji ne zastupa pravo na samoopredjeljenje bosanskohercegovačkog stanovništva koje je Trumbić inače redovno isticao. Moguće je da razlog leži u činjenici da je tada već bilo jasno da većina stanovništva nije suglasna sa sjedinjenjem Bosne i Hercegovine s Hrvatskom. Očekivano, samo su bosanskohercegovački Hrvati bili naklonjeni toj opciji što je i pokazala ustavna anketa koja je početkom 1909. godine provedena među političkim čelnicima triju naroda.¹⁰⁷

Na koncu obrade aneksije iz pozicije glasila Hrvatske stranke napraviti ćemo rekapitulaciju ustanovljenoga. Već na početku zaključili smo da su se pripreme za aneksiju obavljale u strogoj tajnosti, pa je i u ljeto 1908. godine list *Velebit* pisao kako je aneksija malo vjerojatna zbog međunarodne situacije koja ne ide na ruku Austro-Ugarskoj. U rujnu je uredništvo *Velebita* primijetilo da se ipak u Bosni i Hercegovini događaju neki ozbiljniji politički procesi. Na mogućnost aneksije uredništvo je odgovorilo zahtjevom za sjedinjenjem Bosne i Hercegovine s Hrvatskom na temelju državnog i etničkog prava. Po Trumbićevoj maniri aneksiji se pristupalo realno, a ne romantičarski. Svjestan da pola stoljeća borbe za sjedinjenje Dalmacije nije polučilo uspjeha, Trumbić je u najmanju ruku bio skeptičan kad bi se isto pitanje poteglo za Bosnu i Hercegovinu. Njegov skepticizam proizlazi uglavnom iz činjenice da velik dio stanovništva Bosne i Hercegovine nije pobornik ujedinjenja s Hrvatskom. Unatoč tome Trumbić i dalje smatra da je najbolje rješenje južnoslavenskog pitanja uspostava trijalizma u Monarhiji.

104 Petrinović, 1991., 78.

105 *Narodni list*, 1909., br. 5.

106 *Isto*, br. 5.

107 Hamdija Kapidžić, „Položaj Bosne i Hercegovine za vrijeme austro-ugarske uprave (državno-pravni odnosi)“, *Bosna i Hercegovina za vrijeme austrougarske vladavine (1878–1918)*, Svjetlost, Sarajevo, 1968., 73.

Pri samoj aneksiji dogodilo se upravo ono što je Trumbić još 1905. godine predvidio – o sudbini Bosne i Hercegovine odlučile su velike sile, dok se Hrvate i Srbe nije ništa pitalo. No, politička borba za sjedinjenje Bosne i Hercegovine s Hrvatskom i Dalmacijom nastavila se i u sljedećim mjesecima aneksijske krize. Velike su se nade polagale u „brojčano pojačanje“ pri čemu se mislilo na bosanskohercegovačko stanovništvo koje bi trebalo ojačati južnoslavenski faktor u Monarhiji. Budućnost anektiranih zemalja u savezu s Hrvatskom zagovaralo je i uredništvo *Narodnog lista* na čelu s Biankinijem. U obrađenim člancima *Narodnog lista* često nailazimo na dokazivanja pripadnosti Bosne i Hercegovine Hrvatskoj pri čemu se oslanja na državno ili etničko pravo. Interesantna je i vrijednost koja se pripisuje jednom te drugom pravu. Državno ili povijesno pravo uzeto je kao osnovni uvjet za teritorijalne aspiracije. To nam potvrđuje i trenutak kada pisac članka naslovljenog „1463. i 1483.“ tvrdi da Srbija nema „pravnog naslova“ na Bosnu i Hercegovinu pa se čudi čemu tolika uzrujanost zbog zemalja na koje nemaju dovoljno jak argument pripadnosti. S druge strane, sam Biankini zastupa stav da samo državno pravo bez zadovoljavajuće potpore u brojnosti naroda (etničko pravo) nije dostatno. Po njegovim riječima državno je pravo bez etničkog „kuća od karata koja se sasvim lako ruši“. ¹⁰⁸ Možemo zaključiti da je etničko pravo iz perspektive Hrvatske stranke postalo ključni argument pripadnosti određenog teritorija državi, dok je državno pravo ostalo pravna osnova za bilo kakve teritorijalne pretenzije. Da navedeno odgovara Trumbićevim pogledima potvrđuje i rezolucija iz siječnja 1909. godine u kojoj je tražio da se Bosna i Hercegovina ujedine s Hrvatskom, Slavonijom i Dalmacijom u jedno državno tijelo ističući da u njima živi „jedinstven narod Hrvati i Srbi“, a svoj je zahtjev oslonio na državno-povijesno pravo Kraljevine Hrvatske. ¹⁰⁹

Zaključno: Kraj krize

Početak 1909. godine aneksijska kriza ušla je u završnu fazu. Austro-Ugarska i Turska, posredstvom Njemačke, nakon dugih pregovora napokon su uspjele doći do sporazuma koji je donesen u veljači iste godine. Sporazumom je određeno da Austro-Ugarska stječe puno pravo nad Bosnom i Hercegovinom, a za odštetu je Turskoj platila 54 milijuna zlatnih kruna. ¹¹⁰ Na taj su način središnji odnosi između Beča i Istanbula, ali međunarodnoj krizi i dalje se nije vidio kraj. Odnosi između Austro-Ugarske i Srbije došli su do usijanja upravo u veljači i ožujku 1909. godine. Rat je izgledao neminovnim, a jedna i druga strana držale su vojsku u pripravnos-

¹⁰⁸ *Narodni list*, 1908., br. 91.

¹⁰⁹ *Narodni list*, 1909., br. 5.

¹¹⁰ Kardum, 2009., 41.

ti. Ipak, do rata velikih razmjera nije došlo te će se svjetski mir sačuvati još nešto više od pet godina. Ključnim su se pokazali naponi njemačke diplomacije koja je uspjela natjerati ruskog ministra vanjskih poslova Izvoljskog da uskrati potporu Srbiji.¹¹¹ Lišena pomoći velikog protektora, Srbija nije imala dovoljno snage da se suprotstavi vojnoj sili cara Franje Josipa. Velik udarac ratnoj struji u Srbiji dala je i abdikacija prestolonasljednika Đorđa koji je morao odstupiti zato što je ubio svog poslužitelja Kolakovića.¹¹² Za novog prestolonasljednika određen je mlađi sin kralja Petra, Aleksandar, budući jugoslavenski kralj. Sve to je primoralo Srbiju da prizna aneksiju Bosne i Hercegovine i da se odrekne teritorijalnih pretenzija na te zemlje.¹¹³ Time je okončana aneksijska kriza koja je ozbiljno zaprijetila europskom, a posljedično i svjetskom miru. Unatoč danom obećanju da će i jedna i druga zemlja raditi na dobrosusjedskim odnosima, neprijateljstvo između Austro-Ugarske i Srbije prolongiralo se i u narednim godinama. Godine 1911. osnovana je tajna grupa za ujedinjenje svih Srba nazvana „Ujedinjenje ili smrt“, poznatija pod nazivom „Crna ruka“.¹¹⁴ Pod njezinim će vodstvom Gavrilo Princip izvršiti atentat na prestolonasljednika Franju Ferdinanda u Sarajevu 28. lipnja 1914. godine što će označiti početak Prvoga svjetskog rata.

Produbljeno neprijateljstvo sa Srbijom nije bila jedina međunarodna posljedica koju je ostavila aneksijska kriza. Suprotno od Aehrenthalovih planova etabliranja Austro-Ugarske kao jedne od europskih velesila, aneksijska kriza pokazala je da Monarhija ipak samostalno ne može voditi aktivnu vanjsku politiku. Izbjegavanje ratnog sukoba s Rusijom i Srbijom te sporazumno prepuštanje Bosne i Hercegovine Austro-Ugarskoj od Turskog Carstva bili su prvenstveno uspjesi Njemačke i njezine diplomacije kojoj je stabilna Austro-Ugarska bila u interesu.¹¹⁵ Jednostrani i riskantni čin aneksije izazvao je i pravu pomutnju u europskim vojno-političkim savezima. Velika Britanija, koja je desetljećima podržavala neovisnost austrougarske politike o Njemačkoj te je ujedno bila i najzaslužnija za povjeravanje okupacijskog mandata nad Bosnom i Hercegovinom Dvojnoj Monarhiji, nakon aneksije prestala je podupirati Austro-Ugarsku na međunarodnom planu okrećući se već uspostavljenim savezništvima s Francuskom i Rusijom.¹¹⁶ Sagledavajući poziciju u kojoj se Austro-Ugarska nalazila nakon aneksijske krize, povjesničar Zoran Grijak zaključuje da „... aneksija nije bila jedini moment koji je monarhiju vodio u međunarodno-političku izolaciju i sve veću ovisnost o Njemačkoj, ali je ona ipak imala znatnu ulogu u procesu preoblikovanja političkih saveza, kojih će se oblikovanje na

111 Kardum, 2009., 268.

112 *Narodni list*, 1909., br. 26.

113 *Isto*, br. 26.

114 Kardum, 2009., 61.

115 *Isto*, 41.

116 Grijak, 2001., 421.

kraju za Monarhiju pokazati iznimno nepovoljnim, jer će je lišiti političkog izbora i dovesti u situaciju da ovisi o politički izoliranoj Njemačkoj i dijeli njezinu političku sudbinu¹¹⁷. Dakle, aneksija Bosne i Hercegovine usmjerila je razvoj političko-vojnih saveza nepovoljno za dvije srednjoeuropske države. Nakon konačnog prekida odnosa s Rusijom 1911. godine¹¹⁸, Austro-Ugarska i njezin moćni tutor Njemačka naći će se potpuno izolirane od sila Antante.

Vratimo se za kraj postaneksijskoj Bosni i Hercegovini. U toj je pokrajini aneksijom došlo samo do promjene pravnog položaja jer je ona već od okupacije, dakle punih trideset godina, *de facto* bila pod austrougarskom upravom i vlašću. Donošenjem Ustava 1910. godine Bosna i Hercegovina i službeno je zadržala svoj stari status poznat kao *corpus separatum*, tj. jedinstveno upravno područje koje nije pripalo ni austrijskoj ni ugarskoj polovici Monarhije. Vrhovno vodstvo nad pokrajinom ostalo je u rukama zajedničkoga austrougarskog ministra financija.¹¹⁹ Pokrajina je dobila i svoj Sabor, a zastupnici su birani na „konfesionalnoj i kurialnoj osnovi“.¹²⁰ Kako bi osigurao utjecaj na unutarnju politiku pokrajine, car Franjo Josip za sebe je ostavio pravo biranja članova predsjedništva.¹²¹ Učinjen je, dakle, značajan pomak prema demokratizaciji političkog sustava najmlađe austrougarske pokrajine što je pratio i njezin gospodarski razvoj. Četiri desetljeća austrougarske uprave nad Bosnom i Hercegovinom (1878. – 1918.) ostavila su snažan civilizacijski pečat približivši zemlju srednjoeuropskim kulturnim, društvenim i gospodarskim normama.

IZVORI I LITERATURA:

Službena glasila i tisak:

Narodni list (Zadar), 1908., 1909.

Velebit (Split) 1908.

117 Grijak, 2001., 427.

118 *Isto*, 435.

119 Kapidžić, 1968., 73.

120 *Isto*, 73.

121 *Isto*, 73.

Literatura:

Diklić, Marjan. *Pravaštvo u Dalmaciji do kraja Prvog svjetskog rata*, Matica hrvatska Zadar, 1998.

Ganza-Aras, Tereza. *Politika „novog kursa“ dalmatinskih pravaša oko Supila i Trumbića*, Matica Hrvatska, Split, 1992.

Grabovac, Julije. *Dalmacija u oslobodilačkom pokretu hercegovačko-bosanske raje (1875-1878)*, Književni krug Split, 1991.

Grijak, Zoran. *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera*, Dom i Svijet, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2001.

Hanak, Péter. *Povijest Mađarske*, Barbat, Zagreb, 1995.

Kapidžić, Hamdija. „Položaj Bosne i Hercegovine za vrijeme austro-ugarske uprave (državnopravni odnosi)“, *Bosna i Hercegovina za vrijeme austrougarske vladavine (1878-1918)*, Svjetlost, Sarajevo, 1968.

Kardum, Livia. *Suton stare Europe: Europska diplomacija i Prvi svjetski rat*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2009.

Kraljačić, Tomislav. *Kalajev režim u Bosni Hercegovini (1882 – 1903)*, „Veselin Masleša“, Sarajevo, 1987.

Imamović, Mustafa. *Historija Bošnjaka*, Bošnjačka zajednica kulture Preporod, Sarajevo, 1997.

Juzbašić, Dževad. *Politika i privreda u Bosni i Hercegovini pod austrougarskom upravom*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2002.

Lučić, Ivica (prir.). *Hum i Hercegovina kroz povijest*, knj. 2, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2011.

Petrinović, Ivo (prir.). *Ante Trumbić – Izabrani spisi*, Književni krug, Split, 1986.

Petrinović, Ivo. *Ante Trumbić – politička shvaćanja i djelovanje*, Književni krug Split, 1991.

Petrinović, Ivo. *Politička misao Frana Supila*, Književni krug Split, 1988.

Šljivo, Galib. *Omer-paša Latas u Bosni i Hercegovini 1850.-1852.*, Svjetlost, Sarajevo, 1977.

Taylor J. P., Alan. *Habsburška Monarhija 1809 – 1918*, Znanje, Zagreb, 1990.

Trogrlić, Marko; Vrandečić, Josip (prir.). *Dalmacija 1870-ih u svjetlu bečke politike i “istočnog pitanja”*, „Die Dalmatienreise Keiser Franz Josefs 1875 im Kontext der

politischen Richtungsentscheidungen der Habsburgermonarchie am Vorabend der orientalischen Krise von 1875”, „Velika istočna kriza 1875.-1878. godine”, Odjel za povijest Sveučilišta u Zadru, 2007.

Internetske stranice:

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=46945> (pristupljeno 15. 5. 2021.)

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=8888> (pristupljeno 6. 9. 2022.)

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=64116> (pristupljeno 27. 9. 2022.)

Annexation of Bosnia and Herzegovina on the pages of journals *Velebit* and *Narodni List*

Summary

The annexation of Bosnia and Herzegovina refers to the political act of Austria-Hungary in 1908 by which it gained sovereignty over Bosnia and Herzegovina – a province under the Monarchy’s occupation since the Congress of Berlin in 1878. Namely, Austria-Hungary was given the right to occupy Bosnia and Herzegovina with the mission of restoring order in a war-stricken province. Even though Austria-Hungary took the rule over the province, it still remained under the Ottoman sovereignty for another 30 years. This all changed on the 5th of October 1908 when the Austro-Hungarian government announced the annexation. This act caused a serious international crisis which almost escalated into a war. Namely, the annexation of Bosnia and Herzegovina did not only provoke the Ottoman Empire, but also the Kingdoms of Serbia and Montenegro who both wanted to expand to the Bosnian territory. The situation got even more serious after Russia allied with Serbia who was very close to declaring war upon Austria-Hungary. One careless move could have led to a new European war which would have had a great possibility of expanding itself into the rest of the world.

The annexation of Bosnia and Herzegovina was also carefully monitored by the Croatian politicians who had their own claims on the Bosnian territory. One of the most prominent politicians of that time was Ante Trumbić – the key figure of the Croatian Party in Dalmatia. Strongly influenced by the policy of the “new course”, Trumbić ceased to publicly demand the unification of Bosnia and Herzegovina with Croatia to create and preserve a better relationship with the Dalmatian Serbs whom he needed for achieving his political goals. Nevertheless, he would not

change his opinion that Bosnia and Herzegovina should be unified with Croatia after the Monarchy carried out the annexation. The positions of Trumbić and his Croatian Party can be traced through the Party's journals *Velebit* and *Narodni List*. The journals showed that Trumbić's hopes that the people of Bosnia and Herzegovina would be in favour of the unification with Croatia were wrong. As it was expected, only the Bosnian Croats supported this idea while the Serbs and Muslims remained strongly against it. Despite that, Trumbić remained on the position that forming a third South Slavic entity in the Monarchy was the only way of securing a future for Croats, Serbs, and Bosnian Muslims. Trumbić formalized the mentioned goals in a resolution which was made public in January 1909. Among else, the resolution requested the unification of Bosnia and Herzegovina with Croatia, Slavonia, and Dalmatia based on ethnic and historical rights.

Regarding the annexation crisis, it reached its peak in the first three months of 1909. Austria-Hungary had managed to reach an agreement with the Ottoman Empire in February, but the relations with the Kingdom of Serbia only worsened. As both the Austro-Hungarian and the Serbian army were mobilized, a new European war seemed inevitable. And it most probably would have happened had it not been for the German diplomacy which persuaded Russia to stop supporting Serbia. Without its powerful friend, Serbia did not have enough strength to oppose the mighty Austro-Hungarian Monarchy. The two sides reached an agreement at the end of March 1909, by which Serbia acknowledged the annexation of Bosnia and Herzegovina. However, the animosity between Austro-Hungary and Serbia would continue in the following years and, as it is commonly known, in June of 1914 it would trigger the First World War. As for Bosnia and Herzegovina, with the annexation it formally became a part of the Monarchy. Unlike the rest of the provinces, Bosnia and Herzegovina was not incorporated neither with the Austrian nor the Hungarian half but received a status of *corpus separatum*. The annexation itself had a positive effect for the province as it enabled it to obtain a more liberal political system.

Keywords: annexation, Bosnia and Herzegovina, Austria-Hungary, Ottoman Empire, Kingdom of Serbia, Croatia, Dalmatia, Ante Trumbić, policy of the “new course”, Croatian Party